

Цоклан В. И. Международные договора Украины и общепринятые нормы международного права как источники национального конституционного права.

Статья посвящена освещению юридической природы международных договоров Украины и общепринятых норм международного права как важных источников конституционного права. Осуществляется анализ и систематизация международных договоров, которые являются источниками международного права Украины, а также обосновывается положение об общепринятых нормах и принципах международного права как источниках соответствующей отрасли права.

Ключевые слова: источник конституционного права, система источников конституционного права, международный договор Украины, общепринятые нормы международного права.

Tsocklan V. I. International treaties of Ukraine and generally accepted rules of the international law as a source of the national constitutional law.

The article is devoted to the legal nature of international treaties of Ukraine and the general rules of the international law as an important source of the constitutional law. The analysis and systematization of international agreements that are sources of the international law of Ukraine are carried out. Provisions about the universally recognized legal rules and principles of the international law as a source of a relevant branch of law are substantiated.

Keywords: source of constitutional law, the system of sources of constitutional law, international treaties of Ukraine, the generally accepted norms of international law.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ НАУКИ

Кравченко О. Ю.

**Київський національний університет
імені Т. Шевченка**

ЭЛЕМЕНТИ, ФОРМА ТА ПРЕДМЕТ СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ

Розглядається спадковий договір як нормативно закріплений інститут спадкового права, який містить ознаки договірних правовідносин.

Ключові слова: спадковий договір, елементи, форма, предмет, спадщина, Гл. 90 ЦК України.

Актуальність статті обумовлена тим, що становлення в Україні ринкових економічних відносин зумовлює необхідність кардинального реформування як цивільного законодавства загалом, так і окремих його складових, зокрема договірних відносин, які в сучасних умовах мають слугувати вдосконаленню цивільно-правового регулювання суспільних відносин.

Цивільний кодекс України передбачає низку нових інститутів, раніше не відомих цивільному законодавству України, серед яких, зокрема, й інститут спадкового договору, навколо якого виникає багато проблем, пов'язаних із внутрішньою суперечністю норм, які регулюють даний інститут, та їх практичною реалізацією.

Серед дослідників, які тим чи іншим чином торкались цієї проблеми необхідно виділити Шаму Н. Ф., Старцева О. В., Майданника Р. А., Захарову О. С. Особливості

нотаріального оформлення спадкового договору вивчав Фурса С. Я. Дослідженням національного і міжнародного досвіду займалась Чуйкова В. Ю.

Метою дослідження є характеристика елементів, форми та предмету спадкового договору як інституту договірної права.

Сторонами у спадковому договорі є набувач і відчужувач. Відчужувачем за даним договором можуть бути три категорії осіб: подружжя, один із подружжя, інша особа; набувачем – дві: фізична та юридична особи [4, саття 1303]. На відміну від сторін у договорі довічного утримання відчужувачем може бути не будь-яка фізична особа, а особа, яка відповідає рамковим вимогам Сімейного кодексу України (далі – СК) щодо шлюбного віку [3, статті 22, 23 СК], а також не входить до кола осіб, шлюб з якими СК визнає недійсним [3, частина 1-3 статті 39]. Під іншою особою, що може бути відчужувачем, слід розуміти фізичних осіб, які відповідають загальним вимогам щодо необхідного обсягу цивільної дієздатності.

Відповідно до договірної природи правочинів, укладання спадкового договору можливе через представника, принаймні ЦК цього не забороняє.

Якщо набувачем є юридична особа, то виконання дій, обумовлених спадковим договором, очевидно, має бути здійснено її працівниками. Тобто відчужувачем є власник майна у спадковому договорі, а набувачем права власності виступає будь-яка фізична або юридична особа, яка дає зобов'язання виконувати розпорядження відчужувача, передбачені у спадковому договорі, і набуває право власності на це майно в разі смерті першого або ж оголошення його померк лим. Отже, однією з основних умов набуття права власності на майно, зазначене у спадковому договорі, є факт смерті попереднього власника.

Слід також зазначити, що набувач за спадковим договором може бути зобов'язаний вчинити певну дію майнового чи немайнового характеру як після смерті відчужувача, так і до встановлення факту смерті [7, с. 31].

Важко сказати, чому йдеться про “дію”, а не “дії” набувача. Навряд чи Кодекс передбачає виконання набувачем одноразового акту. Якщо знову проводити паралель із договором довічного утримання, то можна визначити, що за спадковим договором набувач буде зобов'язаний виконувати певні дії, спрямовані на забезпечення інтересів відчужувача – піклуватися про нього або інших осіб за вказівкою відчужувача, доглядати його майно та ін. На відміну від договору довічного утримання, дії набувача можуть мати не тільки майновий, але і немайновий характер. Особливість полягає також і у тому, що зобов'язання, що покладене на набувача, може здійснитись як до, так і після відкриття спадщини [5, с. 261]. Досить демократичним положенням, відчужувач не має права покладати на набувача такі зобов'язання, які обмежували б правоздатність останнього, наприклад, як взяти шлюб з певною особою, чи не одружуватись до смерті відчужувача взагалі, або взяти на себе обов'язок в подальшому відмовлятись від відчуження того майна, яке набувач отримує за даним спадковим договором, тощо [7, с. 31]. У спадковому договорі визначаються як обов'язки набувальника, так і право, яке він набуває. Відчужувач має право давати розпорядження і вимагати їхнього виконання, але, як не дивно, в Кодексі не згадується про його обов'язки. Так, дійсно, в ст. 1302 ЦК України не визначені обов'язки відчужувача, оскільки, як вже зазначалося, спадковий договір, будучи двостороннім

правочином, одночасно є одностороннім договором. У спадковому договорі може бути передбачено здійснення набувальником певних юридичних дій і після смерті відчужувача (не тільки поховання і споруда пам'ятника), у тому числі й на користь третіх осіб. У цьому випадку спадковий договір частково нагадує заповідальний відказ (легат) [5, с. 262].

До участі в спадковому договорі повинна залучатися особа, яка буде здійснювати контроль за виконанням спадкового договору (контролер), якщо на набувача або контролера покладаються певні права та обов'язки особистого характеру. Контролером може бути й особа, на користь якої встановлено певні умови спадкового договору (наприклад особа, яка матиме право на проживання у будинку, що є предметом договору). Контролер може бути призначений відчужувачем. Однак закон не передбачає, в якій формі таке призначення відбувається. Це не може бути зроблено довіреністю або дорученням, або будь-яким іншим договором, оскільки вони припиняються зі смертю відчужувача. Тому призначення контролера повинно відбуватися одночасно з укладенням спадкового договору, і особа контролера повинна бути відома набувачеві.

Наступною особливістю цього виду договору є те, що за ст. 1303 ЦКУ відчужувачем у спадковому договорі бути виступати подружжя, або один з них. Сімейний кодекс України не дає прямої відповіді про поняття – “подружжя” або “один із подружжя”. Зміст зазначеної категорії розкривається через поняття “шлюб” та “сім'я”. Так, відповідно до частини 1 статті 36 СК, шлюб є підставою для виникнення прав та обов'язків подружжя. В свою чергу поняття шлюбу наведено у статті 21 СК – це сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів громадянського стану. Таким чином, поняття “подружжя” або “один з подружжя” як сторона спадкового договору може бути чоловік і жінка або один з них, що зареєстрували у державному органі реєстрації актів громадянського стану шлюб і перебувають у ньому. При цьому на статус подружжя не впливає наявність чи відсутність у них сім'ї [4, стаття 3 СК].

Слід вважати, що якщо відчужувачем є подружжя, то предметом договору можуть бути як особисті речі кожного з них, так і їх спільне майно, і, відповідно, зобов'язання набувача може бути щодо обох з подружжя, або щодо кожного з них окремо. А оскільки це все ж таки договір, то в ньому мають бути окремо регламентовані зобов'язання набувача в разі смерті одного з подружжя, оскільки відповідно до ст. 1308 ЦКУ той із подружжя, хто залишається живим, контролюватиме виконання умов спадкового договору і матиме право звернутись до суду з вимогою його розірвання у разі невиконання набувачем його розпоряджень. Уразі, якщо договір укладає один з подружжя, предметом відчуження може бути лише його особисте майно, а якщо особі, яка є відчужувачем, належить частка майна в спільній сумісній власності подружжя, то нотаріус при здійсненні посвідчення договору зобов'язаний вимагати згоди другого з подружжя.

Виокремлення відчужувачів за критерієм перебування осіб у шлюбі пов'язано з особливостями спадкового договору з участю подружжя (стаття 1306 ЦК) та може розглядатись як певна гарантія виконання подружжям обов'язків щодо взаємного утримання, регулювання сімейних відносин за домовленістю сторін [8, с. 25].

Законом не визначено, чи може на стороні набувачів бути кілька осіб, а також чи можуть бути встановлені щодо кожного з набувачів різні обов'язки, і чи припустимо встановлення спільної часткової власності на майно, яке є предметом спадкового договору.

Таке важливе питання, як предмет договору, в главі 90 ЦКУ, що має назву "Спадковий договір", не врегульовано. Тобто яке саме майно може бути предметом цього виду договору, а також законодавець не вважав за важливе врегулювати питання щодо співвідношення вартості відчужуваного майна та вартості послуг, які повинен, відповідно, надати набувач. Тому треба виходити із загального поняття майна, даного у ст. 190 ЦК України, згідно якого під майном належить розуміти окрему річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Спадковий договір фактично має два предмети – основний і допоміжний. Основним предметом цього договору є передача у власність набувача майна, яке належить відчужувачеві і переходить у власність набувача у випадку смерті відчужувача. Це можуть бути індивідуально визначені речі (колекція картин, цінна бібліотека) або речі, визначені родовими ознаками, рухоме і нерухоме майно (квартира, будинок, дача, земельна ділянка, автомобіль). Однак, як видається, предметом спадкового договору може бути лише рухоме або нерухоме майно і не можуть бути ні майнові права, ні права вимоги [19, с. 80].

Допоміжний предмет становлять дії набувача на виконання особистого розпорядження відчужувача відповідно до спадкового договору [10, с. 38].

Визначаючи вимоги до змісту спадкового договору, які мають дотримуватися при його укладенні, слід враховувати загальне положення цивільного права стосовно того, що залежно від їхнього юридичного значення всі договірні умови можна звести до трьох основних груп: істотні, звичайні та випадкові.

Істотними вважаються умови, необхідні і достатні для укладення договору. Як впливає з наведеного положення ст. 638 ЦК, дана норма поділяє істотні умови на чотири групи: 1) умови про предмети; 2) умови, визначені законом як істотні; 3) умови, які є необхідними для договорів даного виду; 4) умови, щодо яких за заявою однієї з сторін має бути досягнуто згоди [15, с. 472].

Визначення істотних умов договору залежить насамперед від суті відносин сторін.

Так, спадковий договір за своєю сутністю є відплатним договором, отже, не встановлення угодою сторін таких умов, як покладення на набувача обов'язку вчинити певні дії, свідчить про відсутність самого спадкового договору.

Будь-яка із сторін може визнати недостатніми ті умови, що названі істотними у законі або є необхідними для договору даного виду, і зажадати включення у договір додаткових умов, без яких угода її не влаштує. У цьому випадку такі умови також набувають значення істотних.

Так, за загальним правилом, оцінка вартості дій, які має виконати набувач, як впливає зі ст. 1305 ЦК, не належить до істотних умов спадкового договору. Однак якщо відчу-жувач хотів укласти договір тільки з дотриманням даної умови, а набувач не згоден з такою вимогою, то не можна вважати такий договір укладеним тільки тому, що досягнуто згоди сторін щодо загального переліку обов'язків набувача,

порядку та часу їхнього виконання [9, с. 112].

Крім істотних, можуть бути й звичайні умови договору. На відміну від істотних, вони не потребують узгодження сторонами, оскільки автоматично набирають чинності з моменту укладення договору. Тому відсутність у змісті договору звичайних умов не впливає на його дійсність. Наприклад, якщо при укладенні спадкового договору сторони не домовилися про те, хто буде здійснювати контроль за виконанням спадкового договору після смерті відчужувача, автоматично вступає в дію умова, передбачена абз. 2 ч. 3 ст. 1307 ЦК, згідно з якою за відсутності спеціально призначеної відчужувачем з цією метою особи, контроль за виконанням спадкового договору здійснює нотаріус за місцем відкриття спадщини. До того ж у договір за розсудом сторін можуть бути включені й випадкові умови. Так само, як і звичайні умови, вони не впливають на факт укладення договору і на його дійсність. Але на відміну від звичайних умов, які передбачаються безпосередньо законом і починають діяти внаслідок одного лише факту укладення договору, випадкові умови набувають юридичного значення лише тоді, коли вони включені самими сторонами в договір [15, с. 473].

Спадковий договір укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню.

У разі недодержання сторонами вимоги статті 1304 ЦК про нотаріальне посвідчення спадкового договору такий договір є нікчемним [4, стаття 220]. Тому вважається, що нотаріальна форма для спадкових договорів є обов'язковою і договір набуває чинності після його нотаріального посвідчення [14, с. 11].

Нотаріальне посвідчення правочину здійснюється нотаріусом або іншою посадовою особою, яка відповідно до закону має право на вчинення такої нотаріальної дії, шляхом вчинення на договорі посвідчувального напису. Нотаріальне посвідчення може бути вчинене на тексті лише такого правочину, який відповідає загальним вимогам, додержання яких є необхідним для чинності правочину. Зокрема в статті 203 ЦК серед встановлених вимог впадає в око вимога, що зміст правочину не може суперечити моральним засадам суспільства. Зазначений критерій доволі загальний і спірний, носить оціночний характер, що на практиці може призвести до необхідності проведення експертних досліджень щодо відповідності змісту спадкового договору моральним, засадам суспільства. Зокрема, укладання спадкового договору не на користь непрацездатних спадкоємців за законом навряд чи можна узгодити з моральними принципами українського суспільства. Так, відповідно до частини 2 статті 59 СК, при розпорядженні своїм майном дружина, чоловік зобов'язані враховувати інтереси дитини, інших членів сім'ї, які відповідно до законодавства, мають право користуватись ним. З огляду на цей припис, нотаріус не вправі посвідчити спадковий договір щодо нерухомості відчужувача, якщо у цьому договорі не враховані інтереси дитини та інших зазначених у законі осіб як користувачів цієї нерухомості [8, с. 26].

Процедура нотаріального посвідчення спадкового договору встановлюється Законом України "Про нотаріат" та Інструкцією про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [1, 2].

Існують загальні правила посвідчення спадкового договору. При посвідченні спадкового договору нотаріус повинен встановити справжнє волевиявлення сторін на

його укладення. Потім перевіряє, чи відповідає зміст цього правочину вимогам закону. Так, спадковий договір не може укладатися з обмеженнями правоздатності набувача (наприклад, незаконним є покладення на набувача обов'язку не брати шлюб до смерті відчужувача тощо).

Далі нотаріус повинен встановити особу громадянина – набувача та відчужувача на підставі таких документів, як паспорт, свідоцтво про народження та з'ясувати обсяг їх цивільної дієздатності. Але при цьому він має враховувати, що цивільна дієздатність фізичній особі, яка досягла 16 років і працює за трудовим договором, особі, яка займається підприємницькою діяльністю, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини може бути надана судом або набута в результаті реєстрації шлюбу.

Оскільки набувачем може бути юридична особа, то нотаріус повинен перевірити правоздатність юридичної особи, повноваження її представника, який звернувся до нотаріуса за посвідченням спадкового договору.

Для цього треба ознайомитись зі статутом юридичної особи, щоб визначити, чи відповідає нотаріальна дія, що вчиняється, правам, наданим цій юридичній особі статутом. Нотаріусом перевіряються також повноваження представника юридичної особи. Але якщо від імені юридичної особи діє її керівник, якому за статутом надано право укладати правочи-ни, то в цьому випадку довіреність не вимагається, достатньо лише документа, який посвідчує його службове становище.

Якщо від імені юридичної особи діє колегіальний орган, нотаріусу має бути подано документ, що стверджує його повноваження на розподіл обов'язків між членами колегіального органу (статут, установчий договір тощо) [14, с. 12].

Спадкові договори, предметом яких є нерухоме майно (жилий будинок, квартира, будівля, садиба, дача, садовий будинок, гараж, земельна ділянка тощо) посвідчуються нотаріусом з дотриманням загальних правил посвідчення договорів відчуження нерухомого майна. На підтвердження права власності на ці об'єкти нотаріусу подається правовстановлювальний документ або його дублікат. [2, п. 61].

У передбачених законом випадках, нотаріус приймає правовстановлювальний документ лише при наявності на цьому документі відмітки (штампу) про реєстрацію (відповідних прав та витягу із Реєстру прав власності на нерухоме майно, що є невід'ємною частиною правовстановлювального документа) [2, п. 38].

Такими документами можуть бути:

- свідоцтво про право власності на житло;
- свідоцтво про право власності на частку у спільному майні подружжя;
- свідоцтво про право на спадщину;
- державні акти про право власності на землю;
- договори купівлі - продажу, дарування, міни, спадкові договори, договори довічного утримання (догляду), аліментні договори щодо будинку (його частини), будівлі, садиби, квартири, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна, у тому числі зареєстровані на біржі;
- договори про виділення в натурі частки з нерухомого майна;
- договори про поділ нерухомого майна;
- договори про відчуження не закінчених будівництвом житлових будинків,

будівель (їх частин) або інших споруд;

- договори про порядок встановлення розміру ідеальних часток у спільній частковій власності, а також договори про володіння, користування спільним майном тощо.

Правовстановлювальний документ на нерухоме майно після його огляду нотаріусом повертається власнику майна (відчужувачу), а в тексті спадкового договору зазначається назва цього документа, номер і дата його видачі та найменування юридичної особи, яка його видала, та відомості про реєстрацію.

Наступним обов'язковим документом є довідка про відсутність заборони на відчуження чи арешт відчужуваного майна. Перевірка відсутності заборони на відчуження чи арешту майна провадиться за даними Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна. Якщо об'єктом спадкового договору є рухоме майно, то здійснюється перевірка чи не обтяжене це майно.

Спадковий договір щодо майна, яке не потребує спеціальної реєстрації, посвідчується без витребування документів, що встановлюють право власності (меблі, коштовності, посуд тощо). Отже, рухоме майно може бути також предметом спадкового договору, але необхідно брати до уваги, що певні об'єкти можуть бути передані набувачу, який здатен їх відчужити і відмовитися від виконання умов договору. Тому раціонально передавати за спадковим договором такі коштовні об'єкти, які неможливо відчужити до виконання зобов'язання, тобто ті з них, які підлягають державній реєстрації

З'ясувавши справжні наміри сторін і те, що договір відповідає вимогам закону, встановивши особу громадян, обсяг їхньої дієздатності і правоздатність юридичних осіб – учасників спадкового договору, перевіrivши всі витребувані документи на майно, що підлягає реєстрації, нотаріус складає проект договору, з яким дає ознайомитись сторонам та який викладається на нотаріальних бланках не менш як у двох примірниках, що видаються сторонам. Один примірник залишається у справах нотаріуса.

При посвідченні спадкового договору, якщо предметом угоди є частка об'єкта нерухомого майна, то не вимагається згоди співвласників спільної часткової власності, але для спільної сумісної власності подружжя така згода є обов'язковою, коли договір укладається в інтересах лише одного із подружжя.

Порушення вимог щодо суб'єктного складу спадкового договору може мати наслідком, його недійсність.

Якщо предметом спадкового договору є майно, яке підлягає державній реєстрації, нотаріус роз'яснює набувачеві та у тексті договору зазначає про необхідність його реєстрації у відповідному реєструвальному органі після смерті відчужувача [14, с. 13].

Використані джерела:

Нормативно-правові акти:

1. Закон України "Про нотаріат" від 02.09.1993 № 3425-ХІІ.
2. Інструкція "Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України" від 03.03.2004 № 20/5.

3. Сімейний кодекс від від 10.01.2002 № 2947-III.
4. Цивільний кодекс України від 1.01.04 № 435-IV.

Загальна література:

1. *Благовісний С. Г.* Спадковий договір як новела цивільного законодавства України // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених: збірник наукових праць / Національний університет внутрішніх справ. – Сімферополь, 2006. – № 9. – С. 261-263.
2. *Васильченко В.* Юридична сутність інституту дкового договору та його місце в системі цивілі: права // Право України. – 2003. – № 6.
3. *Гандзюк А.* Юридична сутність поняття “спадковий договір” // Юриспруденція: теорія і практика / Центр правових досліджень Фурси. – Київ, 2005. – № 11. – С. 30-33.
4. *Захарова О. С.* Спадковий договір за новим Цивільним кодексом України // Адвокат: загальнодержавне періодичне видання / Спілка адвокатів України; Академія адвокатури України та ін. – Київ, 2007. – № 3. – С. 25-28.
5. *Мазуренко С.* Особливості укладення спадкового договору // Право України. – 2004 – № 2. – С. 111-114.
6. *Майданик Р. А.* Елементи і виконання спадкового договору за цивільним законодавством України // Бюлетень Міністерства юстиції України: Офіційне видання / Міністерство юстиції України. – Київ, 2007. – № 10. – С. 38-46.
7. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. – 2-е вид., перероб. і доп. / за ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 1078 с.
8. *Серебровский В. М.* Наследственное право / В. М. Серебровский. – М., 1925. – 99 с.
9. *Старцев О.В.* Спадковий договір // Довідник нотаріуса: Науково-довідкове видання. – Київ, 2005. – № 6: Договір довічного утримання (догляду). Спадковий договір, Офіційні форми договорів. – С. 59-69.
10. *Фурса С. Я.* Спадковий договір / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса; Центр правових досліджень. – Київ: Видавець Фурса С. Я., 2006. – 76 с. – (Правовий всеобуч населення).
11. *Харитонов Є. О.* Цивільне право України: підручник / Є. О. Харитонов, О. В. Старцев. – 2-е вид., перероб. і доп. – Київ: Істина, 2007. – 816 с.
12. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, Н. Ю. Голубева. – К.: Правова єдність, 2008. – 740 с.
13. *Чуйкова В. Ю.* Спадковий договір: національний і міжнародний досвід // Проблеми законності: Республіканський міжвідомчий науковий збірник / Мін.освіти і науки Укр.; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2005. – Вип. 74. – С. 27-32.
14. *Шама Н.* Поняття та ознаки спадкового договор // Вісник Львівського університету ім. Івана Франка / Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2009. – С. 142-150. – (Юридична; Вип. 49).
15. *Шама Наталія Петрівна.* Спадковий договір в цивільному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2008. – 199 арк.

Кравченко О. Ю. Элементы, форма и предмет наследственного договора.

Рассматривается наследственный договор как нормативно закрепленный институт наследственного права, который содержит признаки договорных правоотношений.

Ключевые слова: наследственный договор, элементы, форма, предмет, наследство, Гл. 90 ГК Украины.

Kravchenko O. U. Elements, form and subject of the inherited agreement.

The inherited agreement as normatively envisaged institute of the inherited right, which contains the signs of contractual legal relationships, is examined.

Keywords: the inherited agreement, elements, form, object, inheritance, P. 90 Civil Code of Ukraine.